

ZBORNÍK KYSUCKÉHO MÚZEA

RECENZOVANÝ
VEDECKÝ ČASOPIS

ROČNÍK XXV

ČÍSLO 1-2

2024

**KYSUCKÉ
MÚZEUM**

ZBORNÍK KYSUCKÉHO MÚZEA

RECENZOVANÝ VEDECKÝ ČASOPIS

ROČNÍK XXV

ČÍSLO 1-2/2024

ISSN 2644-6812

KYSUCKÉ MÚZEUM

HLAVNÝ REDAKTOR

Mgr. Helena Kotvasová (Kysucké múzeum)

VÝKONNÝ REDAKTOR/EDITOR

Mgr. Martin Turóci, PhD. (Kysucké múzeum)

ČLENOVIA REDAKČNEJ RADY/RECENZENTI

Prof. PhDr. Zuzana Beňušková, CSc. (Ústav etnológie a sociálnej antropológie SAV, Bratislava)

PhDr. Ľudovít Hallon, DrSc. (Historický ústav SAV, Bratislava)

Mgr. Tomáš Kopták, PhD. (Krajský pamiatkový úrad Žilina)

Mgr. Alica Kurhajcová, PhD. (Univerzita Mateja Bela v Banskej Bystrici)

PhDr. Peter Maráky (Pamiatkový úrad SR)

Doc. PhDr. Martin Priečko, PhD. (Univerzita sv. Cyrila a Metoda v Trnave)

PhDr. Miroslav Sabol, PhD. (Historický ústav SAV, Bratislava)

Prof. PhDr. Dušan Škvarna, PhD. (Univerzita Mateja Bela v Banskej Bystrici)

Mgr. Drahomír Velička, PhD. (Štátny archív v Žiline so sídlom v Bytči, pracovisko Archív Čadca)

© Kysucké múzeum

Moyzesova 50

022 01 Čadca

ISSN 2644-6812

OBSAH

Editoriál	7
-----------	---

Archeológia

DANKA MAJERČIKOVÁ

K stredovekému kostolu v Radoli	11
---------------------------------	----

DANKA MAJERČIKOVÁ

Hrnčiarstvo v Kysuckom Novom Meste v 17. – 19. storočí	29
--	----

História

ADAM BUCHTA

Kysuce za vlády Luxemburgovcov	85
--------------------------------	----

MARIÁN LIŠČÁK

<i>Ked' každý rok iný richtársku palicu nosil</i> alebo voľby richtárov v Čadci a okolí v prvej polovici 19. storočia	95
---	----

MIROSLAV BARANEK

Turzovka v správe esterházyovského panstva Bytča	117
--	-----

PETER ŠIMKO

História železnice Čadca – Zwardoň	151
------------------------------------	-----

VLADIMÍR HOMOLA

Život a dielo Bertholda Dominika Lippaya	173
--	-----

Etnografia

ALOJZ KONTRIK

Veľkonočné obyčaje v Turzovke	191
-------------------------------	-----

Príspevky z konferencie Sakrálna Kysuce

ANNA RAMŠÁKOVÁ

Sakrálna lexika v toponymách na Kysuciach	219
---	-----

MARIÁN LIŠČÁK

Kaplnky, sochy, križe a božie muky v Novej Bystrici	237
---	-----

MIROSLAV BARANEK

Storočná kaplnka v Turzovke u Okuliarov	261
---	-----

MAREK SOBOLA

Drobná sakrálna architektúra v krajine v obciach Rudinka a Rudina	269
---	-----

DRAHOMÍR VELIČKA

<i>Monumentorum sacrorum Kisucensium Corpus</i> Súpis sakrálnych pamiatok na Kysuciach	289
---	-----

Pokyny pre autorov	306
--------------------	-----

Editoriál

Vážení čitatelia,

som veľmi rada, že Vám môžem predstaviť ďalšie dvojčíslo Zborníka Kysuckého múzea. Podobne ako predchádzajúce ročníky i tento je výsledkom dôkladnej celoročnej práce našich odborných zamestnancov i spolupracovníkov, ktorí vo svojich príspevkoch prezentujú rozličné témy z našej regionálnej histórie. V novom Zborníku Kysuckého múzea tak nájdete nové poznatky z archeológie, histórie i etnografie. Samostatná sekcia je venovaná príspevkom z konferencie Sakrálne Kysuce organizovanej pri príležitosti 780. výročia od prvej písomnej zmienky o Kysuciach. Táto časť zborníka obsahuje najmä príspevky prezentujúce duchovné kresťanské dedičstvo nášho regiónu.

História je neoceniteľným zdrojom poznania a poučenia. Preto veríme, že i tento zborník bude pre Vás oddychovým a vzdelávacím materiálom a možno aj inšpiráciou k ďalšiemu zamysleniu nad naším kultúrnym dedičstvom.

Záverom chcem poďakovať všetkým autorom, editorom, spolupracovníkom, ktorí prispeli svojím úsilím a odbornými znalosťami k jeho tvorbe.

V mene kolektívu pracovníkov Kysuckého múzea Vám na záver prajem príjemné a poučné čítanie, ktoré, pevne verím, prispeje k lepšiemu poznaniu našej minulosti.

Mgr. Helena Kotvasová
riaditeľka Kysuckého múzea

Príspevky z konferencie
Sakrálna Kysuce

*Kaplnka v Makove na
Kršlisku (Zdroj: Dokumen-
tácia Kysuckého múzea)*

Sakrálna lexika v toponymách na Kysuciach¹

ANNA RAMŠÁKOVÁ

Résumé

Man's need to orient himself in his surroundings required naming his fixed places. As a result of this inevitability, the names created allow us to form a picture not only of how man's idea of the surrounding nature has developed in history. Thanks to the names, we can partly interpret the contemporary social reality at the time of their creation, the economic, social and cultural life of their users (bearers). The names of inanimate natural objects or phenomena (e.g. hills, rivers, forests) and man-made objects (e.g. fields, settlements, churches, chapels) are referred to as toponyms in the professional literature, but the general public, cartographers and surveyors use the name geographical name. It often happens that the named object has disappeared, but the name has been preserved by its use by local residents. From the post, we will learn about the motivation for the creation of sacral toponyms in Kysuce. This, through the names of settlements and other objects in the terrain (e.g. *Pri kaplnke* – name of a field and hill, *Za kostolom* or *Pri bielom kríži* – names of local parts) clearly testifies to the acceptance of the central message of the Christian Bible in the Kysuce region as well.

Keywords

Kysuce region, Sacral monuments, Minor place-names, Place names, Appellatives, Proper names, Toponyms, Toponymy, Onomastics

Úvod. Terénne názvy, osadné názvy, toponymá, onomastika

Potreba človeka orientovať sa vo svojom okolí prostredím si vyžiadala pomenúvať jeho pevné miesta.² V dôsledku tejto nevyhnutnosti vzniknuté názvy nám umožňujú utvárať si obraz nielen o tom, ako sa v dejinách vyvíjala predstava človeka o okolitej prírode. Vďaka týmto zemepisným názvom môžeme čiastočne interpretovať dobovú sociálnu realitu v čase ich vzniku, hospodársky, spoločenský a kultúrny život ich používateľov (nositeľov).³ Poukazujú

¹ Príspevok vznikol v rámci riešenia vedeckého projektu grantovej agentúry VEGA č. 2/0026/24 Lexika slovenských terénnych názvov – 2. časť a vďaka podnetu Mgr. Drahomíra Veličku, PhD.

² Mohlo ísť o osady, ktorých názvy boli motivované všeobecným podstatným menom, napr. *Sosnivé, Sihly, Závozy, Beskyd, Kýčera, Hlinené, Tridsiatok, V pl'acisku, Na potoku*. Podrobnejšie: RAMŠÁKOVÁ, Anna: K toponymii v hornokysuckej nárečovej oblasti. In: BÁNIK, Tomáš – BAUKO, Ján: *Vlastné mená v interdisciplinárnom kontexte: 21. slovenská onomastická konferencia, Nitra 10. – 12. 09. 2019*. 1. vyd. Nitra : Univerzita Konštantína Filozofa v Nitre, 2022, s. 268–270.

³ Novšie miestne časti, osady v tejto lokalite, ktoré zvyčajne netvorili samostatné administratívne jednotky, mohli byť napríklad jednoducho identifikované prostredníctvom názvov typu prívlast-

na etnické a jazykové kontakty. Rovnako nimi možno vnímať hodnoty, ktoré človek uznával, formy sociálneho správania, utváranie vzťahov medzi ľuďmi či už na úrovni individua, ale aj spoločenstva.

Vlastné mená pomenúvajúce objekty blízkeho i širšieho okolia skúma onomastika. Názvy jedinečného neživého prírodného objektu a javu na Zemi a toho človekom vytvoreného objektu na Zemi, ktorý nie je určený na bývanie a je v krajine pevne fixovaný (napr. slnka, vody, kopca, rieky, lesa) označuje ako anojkonymá⁴, alebo domácim pojmom terénne názvy. Na označenie vlastných mien sídelného objektu ako celku alebo jeho časti vytvoreného človekom (mesta, obce, mestskej časti, samoty, horárne) sa používa medzinárodný termín ojkonymá⁵, ako aj domáci termín osadné alebo miestne názvy. Súhrnne terénne a osadné názvy (čiže anojkonymá a ojkonymá) označuje termínom toponymá⁶.

ňovacích miestnych mien (privlastňovacímí príponami od osobného mena či priezviska zakladateľa obce či jej prvého vlastníka), v ktorých sa odráža bezprostredný vzťah miesta k osobe, napr. *Serafinov, Kudlov*. Takisto v tvaroch nominatívu singuláru maskulín, ktoré sú totožné s východiskovým tvarom mužskej podoby priezviska, napr. *Korchán* a feminín s príponou *-ovka*, napr. *Dejovka*. Rovnako v tvaroch genitívu maskulín s príponami *-a*, *-y/-i*, *-e* v predložkovej väzbe, napr. *U Drláka*, *U Veštiara*, *U Papaji*, *U Kubale*. Tiež sa viazali na meno rodiny a fungujú v tvaroch nominatívu množného čísla s príponou *-ovci*, napr. *Cisárikovci* a v genitíve plurálu v predložkovej väzbe, napr. *U Vyhniarov* (tamže).

⁴ V staršej slovenskej jazykovednej literatúre sa môžeme stretnúť s označeniami pomiestne meno, terénne meno, pomiestny názov, ktoré sa dnes už nepoužívajú. Inojazyčné ekvivalenty pre anojkonymá sú: česky anoikononym, poľsky anojkonim, maďarsky külterületi név, nem lakott terület neve, nemecky Anoikonym, anglicky anoikonym. Porovnaj: VALENTOVÁ, Iveta at al.: *Slovenská onomastická terminológia*. Bratislava – Trnava : Veda 2024 (v tlači). SVOBODA, Jan a kol.: *Základní soustava a terminologie slovanské onomastiky*. In: *Zpravodaj Místopisné komise ČSAV*, 1973, roč. 14, č. 1, s. 1–280; *Osnoven sistem i terminologija na slovenskata onomastika*. Skopje: Makedonska akademija na naukite i umetnostite 1983. 414 s.; MAJTÁN, Milan: *Základná slovenská toponomastická terminológia*. In: *Zborník materiálov z 5. slovenskej onomastickej konferencie (Prešov 3. – 7. mája 1972)*. Bratislava: Slovenské pedagogické nakladateľstvo, 1976, s. 113–116. BLANÁR, Vincent: *Príspevok ku štúdiu slovenských osobných a pomiestnych mien v Maďarsku*. Bratislava : Slovenská akadémia vied a umení 1950, 184 s.

⁵ V staršej slovenskej jazykovednej literatúre sa môžeme stretnúť tiež so spojeniami sídelné meno, miestne meno, miestny názov, sídelný názov, miestopisný názov, ktoré sa dnes pokladajú za nesprávne a nepoužívajú sa. Inojazyčné ekvivalenty pre ojkonymá sú: česky oikononym, poľsky ojkonim, maďarsky településnév, helységnév, lakott hely neve, nemecky Siedlungsname, anglicky oikonym, settlement name. Porovnaj: VALENTOVÁ, *Slovenská onomastická terminológia*; MAJTÁN, Milan: *Onomastické termíny podľa objektov pomenovaných vlastnými menami*. In: BLÍCHA, Michal – MAJTÁN, Milan: *Úvod do onomastiky*. Košice : Rektorát Univerzity P. J. Šafárika, 1986, s. 46–59; *Osnoven sistem i terminologija*; SVOBODA, *Základní soustava a terminologie*.

⁶ Označujú vlastné meno neživého prírodného objektu a javu (hviezdy, slnka, vrchu, vody, ostrova, nížiny, lesa, neobrábanej pôdy atď.) a toho človekom vytvoreného objektu, ktorý je pevne fixovaný v krajine (mesta, dediny, obrábanej i zalesnenej pôdy, komunikácie atď.) Opätovne v slovenskom jazykovom prostredí sa možno stretnúť s nasledujúcimi synonymnými označeniami toponým: topografické meno, topografický názov, topikum, geografický názov, zemepisný

V prostredí kartografov a geodetov funguje spojenie geografický názov, v školách sa uprednostňuje pojem zemepisný názov.

Pre onomastika (odborníka v oblasti výskumu vlastných mien) sú toponymá prameňom poznania vývoja tvoriacej jazykovej schopnosti človeka, nielen vývoja jeho pozorovacieho zmyslu. Onomastika ako samostatná jazykovedná disciplína vlastné mená (propriá, onymá)⁷ skúma s interdisciplinárnym záberom, všima si ich nielen po jazykovej stránke (teda ako vznikajú a fungujú). Špecifikom je, že svoju pozornosť nevyhnutne obracia smerom k mimojazykovej stránke proprií.⁸ Často pracuje s poznatkami vied ako sú napr. sociológia, geografia, história, archeológia, etnografia, etymológia, dialektológia a naopak, jej poznatky sú užitočné pre výskum uvádzaných disciplín.⁹ Výsledky výskumov onomastiky majú širšie spoločenskovedné uplatnenie. Využívajú sa pre potreby rôznych komisií, napr. Kalendárovej komisie pri Ministerstve kultúry Slovenskej republiky, Názvoslovnej komisii Úradu geodézie, kartografie a katastra Slovenskej republiky, ale aj pri tvorbe štatistických lexikónov.¹⁰

názov. Inojazyčné ekvivalenty sú: česky toponymum, poľsky toponim, maďarsky helynév, toponima, földrajzi név, nemecky Toponym, Ortsname, anglicky toponym, place name. Porovnaj: VALENTOVÁ, *Slovenská onomastická terminológia*. SVOBODA, *Základní soustava a terminologie; Osnoven sistem i terminologija*. MAJTÁN, *Základná slovenská*, s. 113–116. Toponymá možno rovnako vnímať aj ako súbor podskupín (subsystémov), napr. hydronym (vodné názvy), oronym (názvy pevného reliéfu, napr. názov pohoria, vrchu, horského hrebeňa, úbočia, doliny, nížiny, plošiny, roviny, sedla, jaskyne, skalného útvaru) či hodonym (vlastné meno cesty, ulice, námestia, chodníka, tunela, mosta, brodu, železnice).

⁷ Vlastné mená tiež pomenúvajú živé bytosti, osoby, zvieratá, národy, kmene, obyvateľov, rozprávkové bytosti – personifikované aj nadprirodzené; v onomastike pre súbor týchto proprií sa využíva termín antroponymá; subdisciplína onomastiky ako antroponomastika. Onymum je slovo alebo slovné spojenie, ktoré na rozdiel od všeobecných podstatných mien hlavne pomenúva, čím identifikuje jednotlivé objekty danej triedy, porovnaj: VALENTOVÁ, *Slovenská onomastická terminológia*. SVOBODA, *Základní soustava*, s. 1–280; *Osnoven sistem i terminologija*. BLANÁR, Vincent: *Teória vlastného mena* (Status, organizácia a fungovanie v spoločenskej komunikácii). Bratislava: Veda 1996. 252 s.

⁸ BLANÁR, Vincent: Príspevok k diskusii Postavení onomastiky v systéme spoločenských vied. *Onomasticky zpravodaj (Zpravodaj Mistopisné komise ČSAV)*, 24, č. 1 – 2, 1983, s. 153, 156. Praha: Ústav pro jazyk český ČSAV.

⁹ Podrobnejšie pozri VALENTOVÁ, Iveta: *Lexika slovenských terénnych názvov (Konceptia lexicografického spracovania)*. 1. vyd. Bratislava: Slovac Academic Press, s. r. o., 2018, s. 28–32 a 2. opravené a rozšírené vyd. Bratislava: Slovac Academic Press, s. r. o., 2023, s. 29–32.

¹⁰ Zakladateľom slovenského onomastického teoretického-metodologického výskumu bol Vincent Blanár. Jeho najvýznamnejšie monografické dielo je *Vlastné meno vo svetle teoretickej onomastiky* (2009). Jeho pokračovateľom a bádateľom najmä v oblasti poznania toponým a antroponym bol Milan Majtán a jeho výskumy sú spracované napr. v dielach: *Z lexiky slovenskej toponymie* (1996), *Názvy obcí Slovenskej republiky (Vývin v rokoch 1773 – 1997; 1998)*, *Výberte si meno pre svoje dieťa* (v spoluautorstve s Matejom Považjom, 1998), *Naše priezviská* (2018). Na onomastický výskum V. Blanára a M. Majtána nadviazala za akademickú oblasť Iveta Valentová a vďaka jej úsiliu má neoceniteľný prínos v oblasti výskumu slovenských toponým elektronické

Sakrálna lexika na Kysuciach

Pri spracúvaní toponymie, ktorá sa viaže na sakrálnu lexiku¹¹ kysuckého pries-toru, základným východiskovým prameňom bola kartotéka slovenskej toponymie (ďalej KTN)¹² archivovaná v Jazykovednom ústave Ľudovíta Štúra SAV, v. v. i., v Bratislave a monografia Dominika Choluja *Onomastika Kysúc* (1992). Dejinnú kontinuitu objektov či názvov v niektorých prípadoch umožnili zaznamenat' historické pramene poskytnuté Drahomírom Veličkom.¹³

Už prvotný laický pohľad na názvy osád a iných objektov v kysuckej oblasti viažucej sa na sakrálnu stavbu (napr. názov poľa a vrchu *Pri kaplnke*¹⁴ alebo názvy miestnych častí *Za kostolom*, *Pri križi*) svedčí o prijatí ústredného posolstva kresťanskej Biblie aj v tomto regióne. Motivácia vzniku názvov je priezračná, z lexikálneho hľadiska ich východiskom boli všeobecné podstatné mená (apelatíva).

Prvú skupinu názvov predstavujú jednoslovné (jednočlenné) názvy, najjednoduchšie utvorené názvy a je ich najmenej. Vznikli prechodom apelatíva (napr. *kaplnka*) do skupiny proprií (v podobe *Kaplnka*; tu myslíme názov osady). Neboli potrebné žiadne slovotvorné odvodzovacie prípony (afixy, slovotvorné formanty).¹⁵ V týchto prípadoch sa slovo (apelatívum, apelatívna podoba) *kaplnka* onymizovalo na pomenovanie konkrétneho jedinečného objektu v teréne. Výraz (lexéma) *kaplnka* nadobudol identifikačnú individualizačnú funkciu (úlohu) na pomenovanie jedného konkrétneho objektu a začalo sa realizovať vlastným menom (propriom, propriálnou podobou) *Kaplnka*.¹⁶

lexikografické spracovanie slovenských terénnych názvov, o ktoré sa bádateľka zaslúžila demonštrujúc tiež už citovanou monografiou *Lexika slovenských terénnych názvov*. Za univerzitné pracoviská výskum zastrešujú najmä v oblasti bádania hydronym Juraj Hladký, Andrej Závodný, Jaroslav Krško, výskumu logoným (názvy firiem, obchodných jednotiek, obchodno-výrobných spoločností; slovným častiam log) sa venuje Mária Imrichová.

¹¹ Sakrálna lexika predstavuje súbor slov, ktoré pomenúvajú sakrálnu stavbu, napr. *kostol*, *križ*, *kaplnka*, prípadne ide o výrazy, ktoré súvisia s náboženstvom a cirkvou, napr. *fara*, *cintorín*.

¹² Ide o relatívne úplný materiál získaný zo všetkých katastrálnych území Slovenska. Podrobnejšie pozri VALENTOVÁ, *Lexika slovenských terénnych názvov*, s. 28–32 a 2023, s. 34–44.

¹³ Za poskytnutie materiálu z historických dokumentov ďakujem Mgr. Drahomírovi Veličkovi, PhD.

¹⁴ V tejto časti textu pri doložených názvoch neuvádzame názov lokality, pretože ide o ilustračné príklady na vysvetlenie problematiky. Požadovaná lokalizácia je pri každom citovanom názve pri uvádzaní celého získaného súboru toponým viažucich sa na konkrétne apelatívum s príslušným významom a etymológiou.

¹⁵ Podrobnejšie pozri MAJTÁN, Milan: *Z lexiky slovenskej toponymie*. Bratislava : VEDA, 1996, s. 22–28, 132–136.

¹⁶ Tento proces sa nazýva deproprializácia (apelativizácia, deonymizácia). Porovnaj VALENTOVÁ, *Slovenská onomastická terminológia*; SVOBODA, *Základní soustava a terminologie; Osnoven sistem i terminologija*. Podobným spôsobom vznikli aj napr. vlastné mená – toponymá označujúce napr. konkrétny les, lúku, pole v konkrétnej obci: *Bučina* (vzniklo zo slova *bučina* s významom 'bukový porast, bukový lesík, bučina', *Bukva* (vzniklo z lexémy *bukva* vo význame

Dalším a najpočetnejším súborom názvov, ktoré sú motivované polohou vzhľadom na náboženský alebo cirkevný objekt v kysuckom regióne, sú predložkové názvy. Tieto sú buď dvojčlenné (napr. *Na križi*) alebo trojčlenné (napr. *Rovne pri križi*, *Pod starým kostolom*), menej viacčlenné (napr. *U kaple i kameňa v Predmier*). Predložkou je bezprostredne vyjadrený lokalizačný priestorový príznak objektu (kaplnky, kostola). Objekt sa názvom identifikuje svojou polohou k inému významnejšiemu, vlastným menom pomenovanému alebo nepomenovanému objektu. Často už k neexistujúcemu objektu.¹⁷ Celá predložková konštrukcia je vlastným menom, ktoré sa používa (funguje) v ustálenej podobe (napr. *Nad zvonnicou*) a nemožno ho zamieňať s bežným predložkovým spojením, ktoré existuje ako príslovkové určenie miesta (napr. v kontexte „idem nad zvonicu“ či „som nad zvonnicou“).

Zo všeobecno-lingvistického hľadiska si sakrálna lexika v kysuckej toponymii nevyžaduje zložitejšie jazykovedno-historické analýzy. Spája sa totiž so všeobecnými substantívami (podstatnými menami) ako sú *fara*, *kalvária*, *kaplnka*, *kňaz*, *kostol*, *križ*, *pleban*, *zvon*, resp. ich odvodeninami, napr. *kňazský*, *zvonička*. Do príspevku sme zaradili toponymá, ktorých východiskom bola lexéma *cintorín*, pretože pomenúva miesto, kde sa končí fyzický život nielen Kresťana, ale ľudskej bytosti vôbec.

Výraz *kalvária* je na slovenskom území doložený od 18. stor.¹⁸ Vzniklo podľa cirkevného latinského *Calvāria*, od latinského *calvāria* „lebká“; v latinskom texte Biblie slovo *calvāria* bolo použité pri preklade názvu Golgota, označujúceho miesto v Jeruzaleme, kde bol ukrižovaný Ježiš Kristus; odtiaľ i prenesený význam „veľké utrpenie“.¹⁹ V súčasnej slovenčine lexéma funguje ako náboženský výraz vo význame „vršok so 14 zastaveniami znázorňujúcimi

„plod buka v tvare hnedej, na hranách krídlatej trojbokej nažky“) alebo *Brús* (motiváciou jeho vzniku bol výraz *brús* majúci význam „nástroj na ostrenie, brúsenie predmetov“); pozri KTN; *Historický slovník slovenského jazyka*, I; *Slovník slovenských nářečí*, I; *Slovník současného slovenského jazyka A – G*; pozri Slovníkový portál Jazykovedného ústavu Ľ. Štúra SAV [online]. [cit. 2024-10-29]. Dostupné na: <https://slovník.juls.savba.sk/>; KÁLAL, Karol – KÁLAL, Miroslav: *Slovenský slovník z literatury a nářečí*. Banská Bystrica : Nákladom vlastným, 1923, s. 45; MAJTÁN, Z *lexiky*, s. 44, 45. Takéto názvy majú obvyčajne tvar nominatívu jednotného alebo množného čísla (napr. *Búda*, *Búdy*, pričom ide o dva názvy dvoch rozdielnych objektov), porovnajte MAJTÁN, Z *lexiky*, s. 24, 25.

¹⁷ MAJTÁN, Z *lexiky*, s. 27.

¹⁸ *Historický slovník*, 2. Bratislava : Veda, 1992, s. 14–15; pozri tiež [online]. [cit. 2024-10-29]. Dostupné na:

<https://slovník.juls.savba.sk/?w=kalv%C3%A1ria&s=exact&c=T501&cs=&d=kssj4&d=psp&d=ogs&d=sssj&d=orter&d=scs&d=sss&d=peciar&d=ssn&d=hssj&d=bernotlak&d=noundb&d=orient&d=locutio&d=obce&d=priezviska&d=un&d=pskfi&d=psks&d=psken#>

¹⁹ KRÁLIK, Ľubor: *Stručný etymologický slovník slovenčiny*. Bratislava : Veda, 2015, s. 250.

niektoré výjavy z Ježišovho umučenia a ukrižovania, križová cesta²⁰. Pri interpretácii východísk kysuckých toponým treba pracovať predovšetkým s významami doloženými zo starších období slovenčiny,²¹ ale v danom prípade v štruktúre významov výrazu *kalvária* nejde o významové posuny.

Východiskom bol totiž význam, vŕšok s vyobrazenou križovou cestou²² a súvisia s ním ďalšie onymá: *Kalvária vrch* (Oš)²³, miestna časť, osada (Ma), *Na Kalvárii* (Ma) les, *Na kalvárii* les (Vys), pole, lúka, pasienok, les (Ma), *Pod Kalváriou* miestna časť, osada (Oš).²⁵

Na Kysuciach existujú tiež názvy spojené s koreňom (slovotvorným základom) *kapl-*, ide o apelatíva *kaplnka*, *kaplna*, *kapla*, *kaplica* a *kaplička*²⁶ s výz-

²⁰ Používa sa aj ako slovo výtvarníckej oblasti, a ako expresívny výraz na označenie významu ,ťažko doliehajúca, vyčerpávajúca povinnosť; veľké trápenie, utrpenie'; pozri *Slovník súčasného slovenského jazyka H – L* [online]. [cit. 2024-10-29]. Dostupné na:

<https://slovník.juls.savba.sk/?w=kalv%C3%A1ria&s=exact&c=0331&cs=&d=kssj4&d=psp&d=ogs&d=sssj&d=orter&d=scs&d=sss&d=peciar&d=ssn&d=hssj&d=bermolak&d=noundb&d=orient&d=locutio&d=obce&d=priezviska&d=un&d=pskfr&d=pskcs&d=psken#>.

²¹ Ktorými sú *Historický slovník*, 1 – 7 (1991 – 2008), v ktorom sa spracúva slovná zásoba jazyka slovenskej národnosti v jej osemstoročnom vývine od najstaršieho obdobia (od 11. do 15. stor.) na základe zachovaných jazykových pamiatok predkodifikačného obdobia do konca 18. stor. (*Historický slovník*, 1, 1991, s. 14) a *Slovník slovenských nárečí*, 1 – 3 (1994 – 2021), v ktorom je spracovaná nárečová lexika z územia slovenského národného jazyka.

²² *Historický slovník*, 2 a *Slovník nárečí*, 1 [online]. [cit. 2024-10-29].

Dostupné na: <https://slovník.juls.savba.sk/>.

²³ V rámci nasledujúcej časti štúdie údaje uvádzame v nasledovnom poradí: 1. *kurzívou* spisovná podoba zaznamenaného názvu, 2. pomenovaný objekt a 3. v zátvorkách skratka názvu osady, v ktorej bolo zaznamenané príslušné toponymum. Zoznam skratiek jednotlivých obcí sú na konci príspevku.

²⁴ Stavba ako taká, ak sa ňou myslia jednotlivé zastavenia s umeleckým stvárnením výjavov z ukrižovania Krista, je apelatívum. Ak v okolí iná kalvária nebola, apelatívum sa mohlo onymizovať (apelatívum prešlo do kategórie vlastných mien bez sprievodných zmien). Keďže *Kalvária* bol pôvodne názov biblického kopca, na ktorom sa križovalo, tento názov sa apelativizoval (proprium prešlo do kategórie apelatív bez osobitných slovotvorných formantov v súvislosti s Ježišom a následne sa reproprializoval (prechod apelatíva, ktoré vzniklo apelativizáciou propria, do kategórie vlastných mien bez osobitných slovotvorných formantov – čiže proces bol takýto *Kalvária* > *kalvária* > *Kalvária*) ako názov kopcov (geografických objektov) v jednotlivých dedinách a mestách, kde sa zobrazovali výjavy ukrižovania. Podrobnejšie pozri: VALENTOVÁ, *Slovenská onomastická terminológia*; DVONČ, Ladislav: *Apelativizácia a proprializácia*. In: *Zborník referátov z 9. slovenskej onomastickej konferencie (Nitra 26. – 28. júna 1985)*. Bratislava: Jazykovedný ústav Ľudovíta Štúra 1987, s. 106–112; VALENTOVÁ, Iveta: *Transonymizácia – jeden zo spôsobov rozširovania proprialnej lexiky*. In: *Slovenská reč*, 2012, roč. 77, č. 5–6, s. 319–335.

²⁵ KTN a CHOLUJ, Dominik: *Onomastika Kysúc*. Čadca : Kysucké múzeum Čadca, 1992, s. 56, 75, 137.

²⁶ Porovnaj *Slovníkový portál Jazykovedného ústavu Ľ. Štúra SAV* [online]. [cit. 2024-10-29]. Dostupné na:

<https://slovník.juls.savba.sk/?w=kapli%C4%8Dka&s=exact&c=U10c&cs=&d=kssj4&d=psp&d=ogs&d=sssj&d=orter&d=scs&d=sss&d=peciar&d=ssn&d=hssj&d=bermolak&d=noundb&d=orient&d=locutio&d=obce&d=priezviska&d=un&d=pskfr&d=pskcs&d=psken#>.

namom „menšia svätýňa, kostolík“: *Pri kapli*²⁷ lúka (Rak) „kaplnka pri sliezskej hranici“; ²⁸ *U kaple* pole (Klč), les (Ol), *U kaple i kameňa v Predmier* pole (Trz), *U kaply* miestna časť, osada (Vys); *Ku kaplici* pole (Č); *Ku kapličke* pole (Sta), *Pri kapličke* pole, lúka (Ča Horelica); *Pri kaplne* pole, vrch (KNM); *Kaplnka* miestna časť, osada (StB), *Nad kaplnkou* pole (Rds), *Pri kaplnke* pole (Ča, KNM), pole, pasienok (Vys). Rovnako sme do tohto súboru toponým zaradili anojkonymum *U svätej Hany**.²⁹ pole (Vys), pretože podľa ľudového výkladu ide o objekt „pri Kaplnke svätej Anny“.³⁰

Niektorí by mohli nadobudnúť dojem, že názov poľa v podobe spodstatného prídavného mena *Kaplické* (DVad) by mohol patriť do uvádzanej skupiny vlastných mien. Slovo tvorná prípona s alternáciou *k/c* (*Kaplik* + *-ské*) signalizuje vlastníctvo, a preto treba uvažovať o východisku z osobného mena alebo priezviska *Kaplik*, ktoré je doložené z Horného Vadičova a Radole.³¹

Jazyková podoba *kaplnka* je na slovenskom etnickom území od 18. stor. ako zdobenina od *kaplna* (aj nárečové, od 13. stor.), čo pravdepodobne je obmenou pôvodného *kapolna*, prevzatého z maďarského *kápolna* „menší bohoslužobný objekt“.³² Najstaršie doložený doklad apelatíva *kapla* z územia Slovenska je z roku 1577 (*umie čert kaplu vystvoriti, kde Buoh chrám počne staveti* vo význame „k dobru sa pripája zlo“) a *kaplica* z roku 1685.³³

²⁷ V rámci uvádzanej skupiny všetky názvy neuvádzame v spisovnej podobe. Vzhľadom na historickú hodnotu jazykových podôb *kaplica*, *kapla* ich nenahrádzame súčasným ekvivalentom *kaplnka*.

²⁸ Pri niektorých toponymách citujeme zaznamenanú ľudovú etymológiu, ak ide o zaujímavú informáciu alebo bližšiu, konkrétnejšiu lokalizáciu pomenovaného objektu.

²⁹ Vzhľadom na nespisovnosť predložky *U* v uvedených toponymách ju nenahrádzame spisovnou *Pri*.

³⁰ KTN a CHOLUJ, *Onomastika*, s. 14, 26, 36, 49, 72, 94, 108, 114, 122, 127.

³¹ ĎURČO, Peter: *Databáza vlastných mien a názvov lokalít na Slovensku* (1998). Databáza obsahuje stav priezvisk z r. 1995 [online]. [cit. 2024-10-29]. Dostupné na:

<https://slovník.juls.savba.sk/?w=kapl%C3%ADk&s=exact&c=6113&cs=&d=kssj4&d=psp&d=ogs&d=sss&d=order&d=scs&d=sss&d=peciar&d=ssn&d=hssj&d=bermolak&d=noundb&d=orient&d=locutio&d=obce&d=priezviska&d=un&d=pskfr&d=pskcs&d=psken#>.

³² KRÁLIK, *Stručný etymologický*, s. 255. *Kaplnka* je v slovníkoch bežne doložená, pozri slovenské slovníky [online]. [cit. 2024-10-29]. Dostupné na: <https://slovník.juls.savba.sk/>. *Kaplna* v spomínanom význame je zo slovenského územia doložená vo viacerých hláskových variantoch (vzhľadom na artikuláciu potrebu používateľov vkladať samohlásku medzi tri po sebe idúce spoluhlásky): *V. Capulna* (z roku 1244), *Capolna* (z roku 1289), *kapelna* (z roku 1722), pozri *Historický slovník*, 2 [online]. [cit. 2024-10-29].

Dostupné na:

<https://slovník.juls.savba.sk/?w=kaplna&s=exact&c=7a4d&cs=&d=kssj4&d=psp&d=ogs&d=sssj&d=order&d=scs&d=sss&d=peciar&d=ssn&d=hssj&d=bermolak&d=noundb&d=orient&d=locutio&d=obce&d=priezviska&d=un&d=pskfr&d=pskcs&d=psken#>. Podrobnejšie tiež pozri BOTÍK, Ján – SLAVKOVSKÝ, Peter et al.: *Encyklopédia ľudovej kultúry Slovenska*, 1. Bratislava: Veda 1995, s. 229.

³³ *Historický slovník*, 2 [online]. [cit. 2024-10-29]. Dostupné na:

<https://slovník.juls.savba.sk/?w=kaplica&s=exact&c=jffd&cs=&d=kssj4&d=psp&d=ogs&d=s>

Možno povedať, že život kresťana začína v *kostole* (úvodným obradom krstu ako vstupu do kresťanského posvätenia, do kresťanskej cirkvi), stavbe na bohoslužby, chráme, ktorého jazyková podoba bola ďalším motivačným zdrojom pre vznik terénnych a osadných názvov v sledovanom priestore. Výraz je na Slovensku doložený od 12. stor. ako obmena staršieho *kostel* (i nárečové), prevzatého z latinského *castellum* vo význame „opevnené miesto, pevnosť“ ako zdobnenina z latinského *castrum* „opevnené miesto“.³⁴ Svoje zastúpenie má takisto apelatívum *kostolisko*, ktoré z hľadiska apelatívnej lexiky sa považuje za príznakový zveličujúci výraz s významom „veľký kostol“.³⁵ Z pohľadu onomastiky prípona *-isko* nie je príznaková, má špecifický toponymický význam miesta, pretože upozorňuje na „miesto, kde stál kostol“. Túto skutočnosť dokladá tiež *Historický slovník* s najstaršie doloženým dokladom v podobe toponyma *Na kostelisku* z Budatína z roku 1690.³⁶ Obe slová máme doložené toponymami nasledovne: *Ku kostolu* cesta (KyL), *Nad kostolom* pole (Svr), *Pod kostolom* pole (Rieč), miestna časť, osada (Č), *Pod starým kostolom* pole (Rieč), *Za kostolom* pasienok (Ol), miestna časť, osada (Och), pole (Č), *Pri starom kostole* cintorín (Rieč); *Kostolisko* pole, archeologická lokalita (Rad) „podľa starého kostola“, polia *Predné Kostolisko* a *Zadné Kostolisko* (Rad) „územie bývalého kostola“, *Na kostolisku* pole (Sk) „pri Oselnom na Tatarkovej štvrtke, prepadol sa tam kostol“, pole (Rad).

ssj&d=orter&d=scs&d=sss&d=peciar&d=ssn&d=hssj&d=bermolak&d=nounb&d=orient&d=locutio&d=obce&d=priezviska&d=un&d=pskfr&d=pskcs&d=psken#.

³⁴ KRÁLIK, *Stručný etymologický*, s. 292. Podľa autora významový posun od „pevnosť“ ku „kostol“ súvisí s tým, že kostoly sa nachádzali v areáli opevnených hradov a často slúžili ako útočisko pri nepriateľských nájazdoch (tamže). Podrobnejšie tiež pozri *Encyklopédia kultúry*, I, s. 256, 257.

³⁵ Slovníkový portál Jazykovedného ústavu Ľ. Štúra SAV [online]. [cit. 2024-10-29]. Dostupné na: <https://slovník.juls.savba.sk/?w=kostol&s=exact&c=Z8c7&cs=&d=kssj4&d=psp&d=ogs&d=sssj&d=orter&d=scs&d=sss&d=peciar&d=ssn&d=hssj&d=bermolak&d=nounb&d=orient&d=locutio&d=obce&d=priezviska&d=un&d=pskfr&d=pskcs&d=psken#>.

³⁶ Slovníkový portál Jazykovedného ústavu Ľ. Štúra SAV [online]. [cit. 2024-10-29]. Dostupné na: <https://slovník.juls.savba.sk/?w=kostolisko&s=exact&c=S255&cs=&d=kssj4&d=psp&d=ogs&d=sssj&d=orter&d=scs&d=sss&d=peciar&d=ssn&d=hssj&d=bermolak&d=nounb&d=orient&d=locutio&d=obce&d=priezviska&d=un&d=pskfr&d=pskcs&d=psken#>. V slovenskej toponymii názvy končiace na *-isko* sú pomerne rozšírené v skupine nesídelných geografických objektov, napr. *Lanovisko*, *Konopisko*, *Repisko* ale aj *Kolibisko*, *Pecisko*, *Táborisko*, *Uhlisko*, *Zámčisko* a ide o onymá, ktoré vznikli ako pomenovania miesta, na ktorom sa siala, pestovala starobylá kultúrna rastlina, uskutočňovala sa istá činnosť a pod. MAJTÁN, Milan: Názvy typu Brište, Briško v slovenskej toponymii. In: *Slavica Slovaca*, roč. 14, 1979, číslo 3, s. 296–301; MAJTÁN, Z *lexiky*, s. 134, 135.

Takisto sú doložené názvy, ktoré vychádzajú z prídavného mena *kostolný*, vzťahujúci sa na kostol, súvisiaci s kostolom, určený do kostola, charakteristický pre kostol: *Kostolné* pole (HVad) „bol tam postavený prvý drevený kostol v dedine“, *Kostolný* poľnohospodárska pôda, zárubok (Rieč), *Na kostolnom* pole (P), najaktuálnejšie z roku 2017 medzi štandardizovanými názvami máme doložený sad, záhradu *Pod Kostolným* (HVad), *Za chlievom v kostolnom* pole (P). A napokon aj slovo *kostolník* je doložené názvami *Do kostolníka* miestna časť, osada (Trz), *Kostolníkova hora* les (Trz) „vlastník bol kostolník“. ³⁷ Z územia Slovenska je najstaršie doložené toponymum *villa Custolen*, *Costelan* z roku 1113 a antroponymum *Paulum Koztolny* z roku 1480. ³⁸

Križ v kresťanstve ako znamenie nádeje a odpustenia hriechov a zmierenia Boha s človekom, v jazyku ako slovné označenie takéhoto objektu, má v kysuckej toponymii najbohatšie zastúpenie. S významom „predmet v tvare križa symbolizujúci ukrižovaného Ježiša Krista, symbol kresťanstva“ je na slovenskom území od 12. stor. Ide o slovo prevzaté počas kristianizácie Slovanov z oblasti severného Talianska. Do praslovančiny sa pravdepodobne prevzalo ako *krūžь, z toho ďalej *kryžь > *križь ³⁹ a na Kysuciach je doložený názvami: *Biely križ* hotel, rekreačné stredisko (Klč), *Ku križu* pole (Ol), *Na križi* pole (Klč Hlavice), *Na križoch* osada (Klč Hlavice), *Pod križom* pole (Zák), *Pri križi* lúka (BL, Rak, Ma), les (Ol) „medzník medzi Olešnou a Turzovkou“, pole (KNM, Ne, Vys, Svr), pasienok (Ld), miestna časť, osada (Vys), cesta (NB), *Pri bielom Križi* osada (Oš), miestne časti, osady *Pri dolnom križi* a *Pri hornom križi* (KNM), *Rovne* ⁴⁰ *pri križi* miestna časť, osada (DVad), *Rovné* ⁴¹ *pri križi*

³⁷ KTN a CHOLUJ, *Onomastika*, s. 24, 26, 86, 88, 95, 98, 99, 118, 125, 134.

³⁸ *Historický slovník*, 2, [online]. [cit. 2024-10-29]. Dostupné na: <https://slovník.juls.savba.sk/?w=kostol&s=exact&c=efab&cs=&d=kssj4&d=psp&d=ogs&d=ssj&d=orter&d=scs&d=sss&d=peciar&d=ssn&d=hssj&d=bernolak&d=noundb&d=orient&d=locutio&d=obce&d=priezviska&d=un&d=pskfr&d=pskcs&d=psken#>.

³⁹ KRÁLIK, *Stručný etymologický*, s. 302. Podrobnejšie tiež pozri *Encyklopédia kultúry*, 1, s. 276, 277.

⁴⁰ V KTN na základe archívneho zápisu, ani v dostupných zdrojov Úradu geodézie, kartografie a katastra Slovenskej republiky nateraz nemáme doložený názov, ktorým by sme mohli identifikovať, či ide o adjektívne východisko *rovné* alebo plurálovú podobu apelatív *rovňa*, *roveň*. Vzhľadom na neexistenciu dlhých hlások v obci v čase výskumu to s istotou nemôžeme zhodnotiť, a teda korektne uviesť spisovnú podobu zaznamenaného názvu. Porovnaj tiež: <https://zbgis.skgeodesy.sk/mapka/sk/zakladnamapa/detail/ease/basic/812561?pos=49.273239,18.863800,17>.

⁴¹ V KTN na základe archívneho zápisu a existencie dlhých hlások v miestnom dialekte v čase výskumu, nebol problém pri identifikácii apelatívneho adjektívneho východiska prvej časti zaznamenaného ojkonyma, i keď ani v dostupných zdrojov Úradu geodézie, kartografie a katastra Slovenskej republiky nateraz nemáme doložený príslušný názov. Porovnaj:

pole (StB), *U križa** vrch (Svr), lúka (Sta), pole (Ča, D, Ma, Trz), *Výše križa* pole (Rud, Ruk); *Pod krížikom* pole (Zák), *U krížika** pole (Ol).⁴²

D. Veličkovi sa podarilo zdokumentovať staršie podoby toponyma *Biely križ* z Klč (nasledujúce názvy uvádzame v podobe, v akej nám boli poskytnuté): *Biely Križ* (1866)⁴³, *Weissen Kreuz* (1883)⁴⁴, *Bily Kříž* (1935)⁴⁵. Rovnako toponymum *Kamenný Križ* (resp. v podobe *Kamenný kríž*) doložené z roku 1952⁴⁶ z Vys. Ani z Oš nie sú v nám dostupných zdrojoch niektoré názvy, ale historik D. Velička ich získal (aj *U križa*, *Ku Křížu*) z tejto obce (nasledujúce podoby názvov sme neupravovali, uvádzame ich v podobe, v akej nám boli poskytnuté): „... *usque ad lapideam crucem*...“ (1536)⁴⁷, *U krisa*, tiež „... *apud locum Kameny Kris*...“ (1580)⁴⁸. V rovnakom dokumente je svedecká výpoveď, kde svedok vypovedal, že tieto rieky ústia do rieky Oščadnica priamo pri mieste Kamenný križ, kde kedysi jedného človeka zabili: „... *pascere pecora sua usque ad locum Vzdedowa dictum aliter Kamenného Kryza*...“ a že pásol svoj dobytok až k miestu Ust' Dedová inak zvanom (U) Kamenného križa (1580)⁴⁹, „... *in monte W krize*...“ (1582)⁵⁰, „... *uze se na mieste tak reczenem v Kryze oswedczowal*...“ (1582)⁵¹, „... *et loco V Kryza dicto prope fluvium Ossczadnicza nuncupatum*...“ a na mieste U križa zvanom, blízko rieky zvanej Oščadnica (1613)⁵², „... *ad locum V križa vocitatum*...“ (1613)⁵³, „... *na Ossczadnycz i nize Kryza*...“ (1624)⁵⁴, „... *hore Ossczadniczu ku Křížu*...“ (1631)⁵⁵, „... *U kryza Nauzt De-*

<https://zbgis.skgeodesy.sk/mapka/sk/zakladnamapa/detail/ease/basic/857921?pos=49.362370,18.942815,13>.

⁴² KTN a CHOLUJ, *Onomastika*, s. 15, 31, 35–37, 45, 56, 65, 72, 75, 94, 102, 114, 122, 128, Pri názvoch *U križa* a *U krížika*, pri ktorých je hviezdička, pozri poznámku pod čiarou č. 29..

⁴³ *Pešťbudínske vedomosti*, 14. 8. 1866, č. 65, s. 2.

⁴⁴ III. vojenské mapovanie. Dostupné na: www.arcanum.hu.

⁴⁵ III. vojenské mapovanie. Dostupné na:

http://oldmaps.geolab.cz/map_viewer.pl?lang=de&map_root=3vm&map_region=75&map_list=4161.

⁴⁶ Topografická mapa S-1952. Dostupné na:

https://ags.cuzk.cz/archiv/openmap.html?typ=topo1952&idrastru=D7_4_1_M_34_86_C.

⁴⁷ Maďarský národný archív (ďalej MNA), f. Krajinský archív, Archív Uhorskej komory E 195, Szunyogh család, csomó 8.

⁴⁸ Štátny archív v Žiline, pracovisko Archív Bytča (ďalej ŠA ZA), f. Panstvo Bytča-Strečno, k. 53, i. č. 20.

⁴⁹ LUKINICH, Imre (ed.): *A Podmanini-Podmaniczky család oklevéltára V*. Budapešť, MTA, 1943, s. 507.

⁵⁰ MNA, f. Krajinský archív, Archív Uhorskej komory E 195, Szunyogh család, csomó 8.

⁵¹ MNA, f. Krajinský archív, Szunyogh család, csomó 1.

⁵² Štátny archív v Žiline, f. Magistrát mesta Žiliny, B 168.

⁵³ MNA, f. Krajinský archív, Archív Uhorskej komory E 195, Szunyogh család, csomó 9.

dowcy...“ (1640)⁵⁶, „... salass pod Krizom w meste tak reczenem...“ (1650),⁵⁷ „... a Ukřiža gesu luku...“ (1690).⁵⁸

V regióne sa vyskytujú aj toponymá z osobných mien⁵⁹ (prímen, neskôr priezvisk) *Križ*, *Križ*, *Križek*, *Križik*⁶⁰, ktorých motiváciou vzniku bolo vlastníctvo daného objektu v čase vzniku názvu. Tieto priezviská vznikli zo slov *križ*, *križik* alebo z ich hláskových variantov *križ*, *križik* bez dlhej samohlásky *i*. Ide o názvy polí *Na Križove oráčiny*, *Na Križov* (Zbor); názvy miestnych častí, osád aj v neštandardizovaných podobách: *Krišova*, *Križova*⁶¹ (štvrtka), *U Križa** (Kľč, Svr), *U Križku** (Svr) „U Deja nad školou“, *U Križikov**, *U Križkov**, *Križkovci*, *Krišková* (Rak).⁶² Pripúšťame tiež možnosť východiskovej podoby priezviska *Kriš*, ktorá by mohla ukazovať na oravský pôvod jej nositeľa (a tiež nemusí ísť iba o spodobovanie ž na š na konci slova *križ*/*križ*).⁶³

Neoddeliteľnou súčasťou kresťanskej tradície nielen na Slovensku, ale i v Európe sú zvony. Svoje nezastupiteľné miesto mali ešte v období stredoveku, kedy odmeriavali čas a tým regulovali život vtedajších ľudí. Nielen s apelatívom *zvon*, ktoré je v textoch zo slovenského územia doložené od 16. stor. a doslova

⁵⁴ ŠA ZA, f. Trenčianska župa I., familiae, Esterházi.

⁵⁵ ŠA ZA, f. Trenčianska župa I., familiae, Suňog.

⁵⁶ MNA, f. Krajinský archív, Szunyogh család levéltára, csomó 9.

⁵⁷ ŠA ZA, f. Trenčianska župa I., possessiones, Budatín.

⁵⁸ KLEMENTIS, Eugen: Príspevky k dejinám poddanstva na Slovensku. In: *Sborník MS*, 1928, roč. 6, zošit 3–4, Slovenský archív, roč. 1, č. 2, s. 28.

⁵⁹ Podrobnejšie pozri MAJTÁN, Milan: *Naše priezviská*. Bratislava : Veda, 2014, s. 7–8.

⁶⁰ ĎURČO, *Databáza vlastných mien* [online]. [cit. 2024-10-29]. Dostupné na: <https://slovník.juls.savba.sk/?d=priezviska>. Pozri tiež MAJTÁN, Milan: *Slovník turzovských priezvisk*. In: *Turzovské priezviská*. Zost. I. Gajdičiar. Turzovka : Spolok priateľov Turzovky, občianske združenie 2011, s. 138.

⁶¹ V tejto súvislosti by sme chceli upozorniť na skutočnosť, že nespisovné podoby rodinných mien v príspevku neuvádzame vzhľadom na náročnosť problematiky, ktorá si vyžaduje samostatný príspevok onomasticko-dialektologického charakteru, ktorý v súčasnosti pripravujeme.

⁶² KTN a CHOLUJ, *Onomastika*, s. 35, 93, 118, 121, 122, 147. Podoba priezviska – bez dĺžky samohlásky *i*, resp. s dĺžkou *i* v danom prípade nemožno hodnotiť iba na základe nárečového systému (i keď prevažne ide o lokality bez kvantity samohlások) príslušných miestnych dialektov. Podoba priezviska závisela od skutočnosti, ako priezvisko bolo zapísané v matrike, ako bolo zachovávané rodinnou tradíciou. Bližšie k problematike pozri MAJTÁN, *Naše priezviská*, s. 9, 127–139.

⁶³ ĎURČO, *Databáza vlastných mien* [online]. [cit. 2024-10-29]. Dostupné na: <https://slovník.juls.savba.sk/?w=kri%C5%A1&s=exact&c=6113&cs=&d=kssj4&d=psp&d=ogs&d=sssj&d=orter&d=scs&d=sss&d=peciar&d=ssn&d=hssj&d=bermolak&d=noundb&d=orient&d=locutio&d=obce&d=priezviska&d=un&d=pskfr&d=pskcs&d=psken#>. Podrobnejšie tiež pozri RYMUT, Kazimierz: *Nazwiska Polaków. Słownik historyczno-etymologiczny, Tom 1, A–K*. Kraków: Polska Akademia Nauk, Instytut Języka Polskiego, 1999, s. 477, 478–480.

asi „čo znie, čo vydáva zvuk“⁶⁴ (ale údaje o používaní zvonov sú už z 12. stor.)⁶⁵, ale najmä s jeho derivátmi (odvođenými slovami) *zvonár*, *zvonica*, *zvonička* spájame aj tieto kysucké toponymá: *Na zvonicu* pole (Kľč Hlavice), *Nad zvonickou* pole (Ld, Ma v časti Trojačka – tu nie nad vrchom *Zvonica*), *Pod zvonickou* pole (BL, K, Ol, Ma v časti Trojačka – ani tu nie pod vrchom *Zvonica*, Ča Horelica), *Pri zvonici* pole (Ča, Ld, Ol), miestna časť, osada (Rad) „východná časť obce so zvonickou a kaplnkou“, miestna časť, ulička (Rud) „nachádzajúca sa pod zvonickou“ lúka (Vys), *U zvoníc* lúka (Kľč), *Za zvonickou* miestna časť, osada (Ol), *Zvonica* vrch (Ma), pole (Vad), miesto (Sne); *Pri zvoničke* miestna časť, osada (Vys) „je tu postavená malá, drevená kaplnka so zvoničkou“. A jednotlivina (zaujímavá svojou jedinečnosťou) *zvona* s jediným dokladom *Do zvone pasienok* (Ras).⁶⁶

Na Kysuciach sú tiež doložené antroponymá toponymickými formami z Oš: *Ku Zvonárovcom do Kalinova* (pole), *U Zvonárovcov* (osada), *Zvonárovci* (osada, dom, les)⁶⁷. V KTN nie je síce doložené pole *Zvonár*, ale názov bol štandardizovaný v roku 1994⁶⁸ a najstarší doklad je k dispozícii z roku 1919.⁶⁹ Všeobecné podstatné meno *zvon* je z územia dnešného Slovenska doložené už z roku 1586 a priezvisko *Zvonček* (*Zwoncek*) z roku 1522.⁷⁰

Ako sme už na začiatku spomenuli, doložené sú tiež toponymá s apelatívnymi východiskami *fara* a *kňaz* a ich odvodeninami: *Pod farou* lúka (Oš); *Farská* miesto, štvrťka (Sk), miestna časť, osada (Vys), *Farské* pole (Ča) „obrábali ju (roľu) farníci“, pasienok (Rieč), pole, lúka, les (Vys), *Farský breh* vrch (Trz) „cirkevný majetok“, *Na farské* pole (Trz), *Na farskej* pole, pasienok, les (Vys), *Na farskom* pole (Pod), *Proti fary* pole (Rieč), *Vo farskom* pole (NB);

⁶⁴ KRÁLIK, *Stručný etymologický*, s. 691.

⁶⁵ BOTÍK, Ján – SLAVKOVSKÝ, Peter et al.: *Encyklopédia kultúry*, 2. Bratislava : Veda 1995, s. 355, 356.

⁶⁶ Pozri KTN a CHOLUJ, *Onomastika*, s. 22, 38, 41, 43, 57, 74, 92, 107, 135.

⁶⁷ KTN, CHOLUJ, *Onomastika*, s. 76, 82 a D. Velička našiel názov osady v podobe *Zvonári* v *Kronike obce Oščadnica* z roku 1934, s. 23.

⁶⁸ Bližšie pozri: <https://zbgis.sk/geodesy.sk/mapka/sk/zakladnamapa/detail/ease/basic/844748?pos=49.424386,18.891332,15>; <https://www.skgeodesy.sk/sk/ugkk/geodezia-kartografia/standardizacia-geografickeho-nazvosloviea/dokumenty-k-cinnosti/>; <https://www.geoportal.sk/sk/zbgis/zbgis/geograficke-nazvoslovie/>.

⁶⁹ Dokladá D. Velička na základe zdroja *Soznam miest na Slovensku dľa popisu ľudu z roku 1919*. Bratislava : 1920, s. 112.

⁷⁰ *Historický slovník*, 7 [online]. [cit. 2024-10-29]. Dostupné na: <https://slovník.juls.savba.sk/?w=zvon&s=exact&c=h1b4&cs=&d=kssj4&d=psp&d=ogs&d=sssj&d=orter&d=scs&d=sss&d=peciar&d=ssn&d=hssj&d=bermolak&d=noundb&d=orient&d=locutio&d=obce&d=priezviska&d=un&d=pskfr&d=pskcs&d=psken#>.

Kňazské na Dúbravy pole (Ne), *Kňazovka v smrečniku pole* (Trz) „farská roľa“, *Kňazovec pole* (HVad), *Do Kňazovca pole* (HVad) „kedysi ho užíval kňaz“. ⁷¹

Štruktúrne jednoslovné adjektívne názvy vyjadrujú vlastníctvo v čase pomenovania objektov. Vznikli elipsou určovaného člena zo spojení *farská lúka*, *kňazské pole/polia* > *Farská*, *Kňazské*. ⁷² Na vlastníctvo odkazujú aj názvy *Kňazovka*, *Kňazovka* (< kňaz + -ov-k-a) a *Kňazovec* (< kňaz + -ov-ec), ktoré sa utvorili univerbizáciou.

V Trz nevyklúčujeme totožnosť objektov *Na farské* a *Kňazovka v smrečniku* „farská roľa“, ktorú sa D. Veličkovi podarilo zaznamenať s najstarším historickým záznamom *Kňazská roľa* „ex prato Semetes vulgo Knazovka“ z roku 1798. ⁷³

Z doteraz uvedeného by vyplývalo, že na Kysuciach nie je toponymum, ktorého motiváciou vzniku by mohli byť apelatíva *plebán*, *plebánsky*. ⁷⁴ Avšak ojkonymum *Plebánov Vadičov* z DVad zaznamenal počas svojich výskumov D. Velička a zdokumentoval ho takto (nasledujúce doklady sú nespisovné): *Wadyszow plebani* (1507) ⁷⁵, *Wadicho plebanj* (1593) ⁷⁶, *Wadichow plebanj* (1613) ⁷⁷, *Wadiczo Plebani* (1626) ⁷⁸, *Inferior wadiczow aliter Plebani* (1632) ⁷⁹, *Vadičov Plebani* (1696). ⁸⁰

V KTN zo slovenského územia sú toponymá, ktoré vychádzajú z apelatíva *plebán*, *plebánsky* a to takmer výlučne z východoslovenského územia (z okresov Svidník, Michalovce, Prešov, Bardejov, Humenné, Vranov nad Topľou a Trebišov). Výnimkou je doložený starší názov obce Kňazova Lehota zo Žilinského okresu, ktorá v roku 1907 bola pričlenená ku Lietavskej Svinnej. Ide

⁷¹ KTN a CHOLUJ, *Onomastika*, s. 12, 59, 64, 77, 98, 126, 127, 134.

⁷² MAJTÁN, *Z lexiky*, s. 23, 24, 136, 137.

⁷³ Kánonická vizitácia farnosti Turzovka z roku 1798, Diecézny archív v Nitre.

⁷⁴ MAJTÁN, Milan: *Názvy obcí Slovenskej republiky, (Vývin v rokoch 1773 – 1997)*. Bratislava : Veda 1998, s. 72; pozri tiež Slovníkový portál Jazykovedného ústavu E. Štúra SAV [online]. [cit. 2024-10-29]. Dostupné na:

<https://slovník.juls.savba.sk/?w=DolnC3%BD+Vadi%C4%8Dov&s=exact&c=bf2f&cs=&d=kssj4&d=psp&d=ogs&d=sssj&d=orter&d=scs&d=sss&d=peciar&d=ssn&d=hssj&d=berno-lak&d=nounb&d=orient&d=locutio&d=obce&d=priezviska&d=un&d=pskfr&d=pskcs&d=psken#>. *Vlastivedný slovník obcí na Slovensku*, I. Bratislava: Veda 1977, s. 347.

⁷⁵ ŠA ZA, f. Ilešházi Trenčín – Patrimónium, č. 195 ladula 76.

⁷⁶ MNA, f. Krajinský archív, Archív Uhorskej komory E 158, A2666, Portálny súpis Trenčianskej stolice z roku 1593.

⁷⁷ MNA, f. Krajinský archív, Archív Uhorskej komory E 158, A2666, Portálny súpis Trenčianskej stolice z roku 1613.

⁷⁸ MNA, f. Krajinský archív, Archív Uhorskej komory E 158, A2666, Portálny súpis Trenčianskej stolice z roku 1626.

⁷⁹ ŠA ZA, f. Trenčianska župa I., possessiones, Horný Vadičov.

⁸⁰ VELÍČKA, Drahomír (ed.): *Súpis panstva Strečno z roku 1696*. In: *Terra Kisucensis*, 2010, roč. 3, s. 119.

o podoby *Plebani-Lehota* (1773, 1786, 1808), *Plebánlehota* (1877), *Plébánlehota* (1892 – 1902), *Plebánilehota* (1888). V uvádzaných rokoch popri citovaných názvoch sa zaznamenali varianty názvu obce ako *Knezova Lehota*, *Kňážská Lhota* a *Farárová Lhota*.⁸¹ Podoba názvu s najväčšou pravdepodobnosťou závisela od zapisovateľa (pisára) príslušných úradných kníh, pretože lexémy *kňaz* a *plebán* mali rovnaký význam „duchovný správca farnosti, katolícky farár, kňaz“. Súčasné akademické slovníky výraz *plebán* neuvádzajú a v 60. rokoch 20. stor., z pozície vtedajšej spisovnej slovenčiny bol hodnotený už ako zastaralé slovo.⁸²

Na koniec sme do tematického okruhu analyzovaných toponým zaradili názvy, ktoré sa viažu na apelatívum *cintorín*. Ako v súčasnom slovenskom jazyku, tak aj v minulých obdobiach existencie slovenčiny fungovalo s významom „miesto vymedzené na pochovávanie mŕtvych“.⁸³ Na slovenskom území je zdokumentované v podobách *cmiter*, *cinter*, *cintor* už od 15. stor. Z technických príčin neuvádzame etymológiu príslušného výrazu.⁸⁴ Z Kysúc sú veľmi bohato doložené názvy motivované príslušným slovom, prirodzene takmer výlučne v predložkovej väzbe: *Cinter*⁸⁵ pasienok (StB), *Cintorík* pole (Klč), *Na cinteri* pole (H „kedysi dávno tam niekoho zabili“, NB), *Na cintorín* cesta (KyL), *Nad cinterom* pole (Č), *Nad cinterom* pole, lúka (DI), *Nad cintorem* pole (K), *Nad cintorínom* lúka, pasienok (Ol), pole, kopec (Rak), pole (DVad), *Nad cintorínom* so zaznamenaným starším názvom *Za cintorínom* pole (KNM), *Niže cintora* pasienok (D), *Niže pri cinteri* pole (Rud), *Ňžovsie pri cinteri* pole (Rud) „niže dediny, vsi“, *Pod cinterom* a *Pod cinterem* pole (Zák), *Pod cinterom* pole (Oš, Rds), *Pod cintorem* pole (K), *Pod cintorínom* osada (Č), *Pod cintorínom* pole, lúka (LoP), pole (Trz, Ol), miestna časť, osada (v centre Ma), *Pod cinto-*

⁸¹ MAJTÁN, *Názvy obcí Slovenskej republiky*, s. 163. Porovnaj tiež [online]. [cit. 2024-10-29]. Dostupné na: <https://slovník.juls.savba.sk/?w=Plebani-Lehota&s=exact&c=0aae&cs=&d=kssj4&d=psp&d=ogs&d=sssj&d=orter&d=scs&d=sss&d=peciar&d=ssn&d=hssj&d=bermolak&d=noundb&d=orient&d=locutio&d=obce&d=priezviska&d=un&d=pskfr&d=pskcs&d=psken#>.

⁸² Slovníkový portál Jazykovedného ústavu Ľ. Štúra SAV [online]. [cit. 2024-10-29]. Dostupné na: <https://slovník.juls.savba.sk/>.

⁸³ Porovnaj Slovníkový portál Jazykovedného ústavu Ľ. Štúra SAV [online]. [cit. 2024-10-29]. Dostupné na: <https://slovník.juls.savba.sk/?w=cintor%C3%ADn&s=exact&c=08ee&cs=&d=kssj4&d=psp&d=ogs&d=sssj&d=orter&d=scs&d=sss&d=peciar&d=ssn&d=hssj&d=bermolak&d=noundb&d=orient&d=locutio&d=obce&d=priezviska&d=un&d=pskfr&d=pskcs&d=psken#>.

⁸⁴ KRÁLIK, *Stručný etymologický*, s. 94.

⁸⁵ V rámci tejto skupiny všetky názvy neuvádzame v spisovnej podobe. Vzhľadom na historickú hodnotu starších jazykových podôb *cintor*, *cinter* ich nenahrádzame súčasným ekvivalentom *cintorín*.

rom za Briežkami miesto (Č), *Pri cinteri* pole (Rds), *Pri cintori v humenici* a *Pri cintori v humenice* pole (Trz), *Pri cintoríne* pasienok (DI), lúka, pasienok, les (Trz), pole (Vad, najaktuálnejšie aj z Rud z roku 2017), *Pri židovskom cintoríne* pole (KNM), *U cintorína** lúka (Ma), pole (Ol), *U cintera** pole (Č), *Za cinterom* pole (Ld, Svr), *Za cintorínom* pole (Oš), *Cintorínska ulica* názov miestnej časti, osady (ČA).⁸⁶

Záver

Toponymá, zemepisné názvy sú dôležitým prameňom pre spoločenské, hospodárske a kultúrne dejiny, pre štúdium osídlenia príslušnej oblasti. Z hľadiska poznania národného jazyka poskytujú údaje pre poznanie staršej podoby slovenského jazyka, pre dialektológiu a etymológiu.⁸⁷ Vlastné mená v historických textoch majú nielen dokumentačnú hodnotu, ale tiež hodnotu starobylých jazykových petrefaktov.⁸⁸

Kysucká toponymia, ktorá vychádza z apelatív z okruhu sakrálnej lexiky, nám ponúka prierez „životom“ aj takých slov, z ktorých niektoré sa v súčasnej slovenčine nachádzajú už na okraji slovnej zásoby, prípadne sa používajú iba v dialektoch (*cinter*, *cintor*, *kapla*, *kaplica*, *plebán*). Lexikálno-sémantická rekonštrukcia (zisťovanie jednotlivých významov slov) apelatív doložených citovanými toponymami síce neposkytla prevratné poznatky pre jazykovedu, ale súbor terénnych a osadných názvov sú pre obyvateľov Kysúc vzácnym príspevkom k poznaniu minulosti a života ich predkov.

⁸⁶ KTN a CHOLUJ, *Onomastika*, s. 9, 24, 25, 30–32, 36, 39, 53, 64, 76, 93, 99, 102, 108, 121, 126, 133, 140. Pri názvoch s predložkou *U* označených hviezdikou pozri poznámku pod čiarou č. 29.

⁸⁷ VALENTOVÁ, *Lexika slovenských terénnych názvov*, 2018 a 2023, s. 35; BLANÁR, Vincent: Onomastický výskum na Slovensku. In: *Jazykovedný časopis*, 1965, roč. 16, č. 1, s. 74; Akcia súpisu chotárných názvov na Slovensku. In: *Slovenský jazyk a literatúra v škole*, 1965/66, roč. 12, s. 260.

⁸⁸ MAJTÁN, *Úvod do onomastiky*, s. 19.

Zoznam použitých skratiek obcí

BL	Budaťínska Lehota
Ča	Čadca
Č	Čierne
D	Dunajov
Dl	Dlhá nad Kysucou
H	Harvelka
Klč	Klokočov
K	Klubina
KNM	Kysucké Nové Mesto
KyL	Kysucký Lieskovec
Ld	Lodno
LoP	Lopušné Pažite
Ma	Makov
Ne	Nesluša
NB	Nová Bystrica
Ol	Olešná
Och	Ochodnica
Oš	Ošadnica
Pod	Podvysoká
P	Povina
Rad	Radol'a
Ras	Radôstka
Rak	Raková
Rieč	Riečnica
Rud	Rudina
Ruk	Rudinka
Rds	Rudinská
Sne	Snežnica
StB	Stará Bystrica
Sta	Staškov
Svr	Svrčinovec
Trz	Turzovka
Vad	DVad HVad Dolný a Horný Vadičov
Vys	Vysoká nad Kysucou
Zák	Zákopčie
Zbor	Zborov nad Bystricou

MGR. ANNA RAMŠÁKOVÁ, PhD.
Jazykovedný ústav Ľudovíta Štúra
Slovenskej akadémie vied, v. v. i.,
Panská 26,
811 01 Bratislava 1
anna.ramsakova@juls.savba.sk

Pokyny pre autorov

Jazyk príspevku

- a) slovenský, český, anglický,
- b) nemecký, poľský a prípadne iný jazyk príspevku musí schváliť redakčná rada.

Rozsah príspevkov

Rozsah štúdií, vrátane poznámkového aparátu, by nemal presiahnuť 15 normostrán (27 000 znakov vrátane medzier), recenzií 8 strán (14 400 znakov vrátane medzier) a anotácií a správ 2 strany (3 460 znakov vrátane medzier). Redakčná rada časopisu si vyhradzuje právo prijať pôvodné štúdie a práce aj v rozsahu väčšom ako 15 normostrán.

Typ písma

Príspevky odovzdávajúte, resp. posielajte na adresu redakcie v elektronickej forme prostredníctvom e-mailu formou prílohy. Musia byť spracované v textovom editore Word pod operačným systémom Windows a napísané typom písma Times New Roman podľa pokynov.

Základné členenie práce

1. názov práce v slovenskom jazyku (všetky písmená veľké, veľkosť písma 14);
2. celé meno a priezvisko autora/autorov (všetky písmená veľké, veľkosť písma 12);
3. úplná adresa autora/autorov vrátane elektronickej adresy/adries (obyčajné písmo, veľkosť písma 10), formát: názov organizácie, ulica, skratka štátu, PSČ, mesto;
4. abstrakt a kľúčové slová príspevku v anglickom jazyku v rozsahu do 250 slov (obyčajné písmo, veľkosť písma 9);
5. hlavný text (nadpisy tučným písmom, text obyčajným písmom, veľkosť písma 10)

Bibliografické odkazy

Odporúčame upraviť podľa platnej normy STN ISO 690 – Dokumentácia.

Recenzovanie rukopisu

Zaslané rukopisy prejdú anonymným recenzným pokračovaním. Autor dostane hodnotenie recenzenta (respektíve recenzentov) spolu so stanoviskom redakčnej rady o prijatí (resp. neprijatí) práce do tlače a s návrhmi na prípadnú úpravu rukopisu. Až po následnej úprave rukopisu a vyjadrení sa ku všetkým recenzným pripomienkam môže, ale nemusí byť príspevok akceptovaný.

Posielanie rukopisov

Uzávierka prijatia rukopisov je 1. septembra príslušného roku!

V prípade veľkého počtu príspevkov ich redakčná rada automaticky zaradí do nasledujúceho čísla. Príspevky prosíme zasielať na adresu výkonného redaktora.

Adresa redakcie

Kysucké múzeum

Moyzesova 50

022 01 Čadca

Kontakt na výkonného redaktora:

MGR. MARTIN TURÓCI, PHD.

turoci@kysuckemuzeum.sk

Zborník Kysuckého múzea

RECENZOVANÝ VEDECKÝ ČASOPIS

VÝKONNÝ REDAKTOR/EDITOR

Mgr. Martin Turóci, PhD.

REDAKČNÁ RADA

HLAVNÝ REDAKTOR

Mgr. Helena Kotvasová (Kysucké múzeum)

ČLENOVIA REDAKČNEJ RADY/RECENZENTI

Prof. PhDr. Zuzana Beňušková, CSc. (Ústav etnológie a sociálnej antropológie SAV, Bratislava)

PhDr. Ľudovít Hallon, DrSc. (Historický ústav SAV, Bratislava)

Mgr. Tomáš Kopták, PhD. (Krajský pamiatkový úrad Žilina)

Mgr. Alica Kurhajcová, PhD. (Univerzita Mateja Bela v Banskej Bystrici)

PhDr. Peter Maráky (Pamiatkový úrad SR)

Doc. PhDr. Martin Priečko, PhD. (Univerzita sv. Cyrila a Metoda v Trnave)

PhDr. Miroslav Sabol, PhD. (Historický ústav SAV, Bratislava)

Prof. PhDr. Dušan Škvarna, PhD. (Univerzita Mateja Bela v Banskej Bystrici)

Mgr. Drahomír Velička, PhD. (Štátny archív v Žiline so sídlom v Bytči, pracovisko Archív Čadca)

VYDAVATEĽ

Kysucké múzeum

Moyzesova 50

022 01 Čadca

Za jazykovú stránku príspevkov zodpovedajú autori.

Sadzba: Mgr. Martin Turóci, PhD.

Abstrakty: Mgr. Ivana Krekáňová

Náklad: 300 ks

© Kysucké múzeum/2024

ISSN 2644-6812

www.kysuckemuzeum.sk

ISSN 2644-6812

ŽILINSKÝ
SAMOSPRÁVNÝ
KRAJ

KYSUCKÉ
MÚZEUM

Vyšlo s finančnou podporou Žilinského samosprávneho kraja